

КОПАОНИК У СРЕДЊЕМ ВЕКУ: ИСТОРИЈА ЈЕДНЕ ПЛАНИНЕ

(Божидар Зарковић, *Копаноник у средњем веку*, Филозофски факултет универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици/Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Косовска Митровица/Лепосавић, 2022, стр. 242.)

Монографија *Копаноник у средњем веку* проф. др Божидара Зарковића, редовног професора на Одељењу за историју Филозофског факултета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, чији су суиздавачи Филозофски факултет Универзитета у Приштини и Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, привукла је велику пажњу на Међународном сајму књига у Београду 2022. године. Томе је, несумњиво, могла допринети чињеница да је по први пут у домаћој историографији један планински масив у Србији постављен као основни просторни оквир истраживања, чиме се фокус са традиционалних географских и геолошких проучавања пребацио у домен хуманистичких наука.

С тим у вези, испоставило се да је донекле неоубичајено просторно омеђење истраживања омогућило аутору да разноврсне историјске процесе и догађаје сагледа из другачије визуре и да, самим тим, њихов значај с пуно успеха ревалоризује. Божидар Зарковић се одлучио да у фокус истраживања постави „планину као нетипичан историјски субјект“, настојећи да расветли њену важност и улогу у животима људи који су насељавали тај простор у средњем веку, од V до XV столећа. Монографија је подељена у пет јасно формулисаних тематских целина, у којима је аутор, служивши се обимним и разноврсним корпусом историјских извора, симултано пратио историјске процесе од пресудног значаја за тамошње становништво. С обзиром на то да су поглавља књиге међусобно умешно прожета и да су основна методолошка полазишта аутора уграђена у њену структуру, нема никакве сумње да је публикација која се налази пред читаоцима плод добро замишљеног и детаљног истраживања.

У предговору књиге, Божидар Зарковић постепено уводи читаоца у основе свог истраживања, бавећи се најпре етимологијом имена Копаноник, а потом и историјом досадашњих истраживања и доступним историјским изворима. Прво поглавље књиге аутор је посветио детаљној анализи географских и природних одлика овог масива и његове околине (подгорја), разматрајући између осталог и проблеме

који се тичу климе, рудних богатстава, па чак и карактеристике локалног говора. Након тога, Зарковић је прецизније дефинисао географски оквир истраживања, јасно одредивши границе планине Копаоник. Мања засебна целина обрађује питање хидрографије овог краја, у којој се Зарковић осврнуо на чињеницу да на Копаонику нема изворишта великих река за разлику од других великих планина, што је компензовано постојањем многобројних мањих водотокова, кључних у привредном смислу у областима интензивног рударства. Аутор истиче значај ових водених токова и у контексту развоја средњовековних комуникационих мрежа, будући да су трасе путева по правилу пратиле токове потока и река.

У поглављу *Копаоник кроз историју*, Божидар Зарковић је пред себе поставио нимало једноставан задатак да читаоцима предочи хронологију преображаја насеља на овој планини. Започињући ову целину кратким освртом на предримску и римску историју Копаоника, аутор се посветио раздобљу бугарске и византијске превласти, привевши је крају фокусом на њену историју у склопу српске средњовековне државе.

Сребрна планина, како гласи наслов поглавља посвећеног рудним богатствима Копаоника, у основи разматра улогу ове планине као покретача привредног развоја читаве регије. Нимало безначајно, чињеница да је назив Сребрна планина за Копаоник заживео и међу суседним народима и државама јасно може да укаже на препознатљивост тамошњих рудних богатства, у првом реду сребра, једног од најважнијих извозних артикала средњовековне Србије. Зарковић се у првом делу овог поглавља бавио проблематиком комплексне средњовековне терминологије о планинама, а у следећем историјом рударства на тлу Копаоника и Србије од периода винчанске културе до краја средњег века, с нарочитом пажњом на периоду од владавине Немањића. Сагледавањем сложених вишевековних историјских процеса и њиховим постављањем на временску раван, аутор је дошао до закључка да рударске активности, иако веома дуго присутне на Копаонику, нису увек биле од истог значаја. Заправо, тек су ископавање и прерада руде Копаоник начинили важном облашћу с више трајних насеља, што је дуготрајни процес чије су праћење и анализа били у фокусу овог поглавља. Имајући све наведено у виду, аутор је оправдано закључио да је у средњем веку планина Копаоник са својим подгорјем постала једна од најурбанизованијих и најразвијенијих српских области, са густином насељености која је превазилазила чак и данашњу. У последњем сегменту овог поглавља, Зарковић се осврнуо на путеве средњовековног Копаоника, поделивши их по карактеру на транзитне и локалне, да би потом реконструисао трасе оних најважнијих, попут пута од Раса до Ниша који је водио преко Копаоника, рута Нови Пазар – река Ибар и Ибар – Бело Брдо, уздужног копаоничког пута, као и многих других.

Идуће поглавље, *Рудници и шрпови на Копаонику*, аутор започиње описивањем сложеног процеса производње метала, који се састојао из више фаза обављаних на различитим местима. Ископавање руде у брдима било је праћено прерадом метала, неостваривог без употребе водених токова, а размена прерађене руде за другу робу одвијала се на трговима. Овакав редослед је довео до настанка и развоја бројних раштрканих и комплексних насеља, тргова и рудника на подручју Копаоника. Завршивши са анализом процеса производње метала, аутор је посветио шест мањих

целина овог поглавља најважнијим рударским трговима на Копеонику – Трепче, Беласице, Копорића, Запланине, Плане и неким мањим трговима – у којима је студиозно обрадио њихову улогу у средњовековној историји српске државе.

Поглављем *У шурској власи*, аутор је заокружио дотадашње излагање анализом специфичног српско–турског двовлашћа над територијом јужног дела српске средњовековне државе, самим тим и Копеоника, у периоду након Косовске битке. Коначни пад Копеоника под турску власт довео је до убрзане стагнације, а временом и до потпуног замирања трговине и привреде, нарочито рударства. Као важан фактор опадања овог краја, аутор је подвукао активно противљење Османског царства извозу сребра према градовима на источној јадранској обали, које је, уместо тога, усмеравао ка султановој ризници. Иако је у неколико наврата постојала воља да се рударство као важна привредна грана оснажи, очекивани резултати су изостали. Важно је напоменути да је потпуна превласт Османског царства над овом територијом, имајући у виду турске пописе становништва и пореских обавеза сачуване у дефтерима, оставила довољно трага историчарима заинтересованим за проучавање демографских и економских трендова. Тиме се, у извесном смислу, могу надоместити празнине које произлазе из малобројности сачуваних средњовековних извора.

Напослетку, не би било претерано рећи да је монографија *Копеоник у средњем веку* Божидача Зарковића, будући врло јасна, прецизна и научно утемељена, у великој мери продубила сазнања домаће историографије. Планина као главни историјски субјект Зарковићевог наратива, осим што је у оквиру српских историографских остварења јединствена, омогућила је аутору да из нове перспективе сагледа бројна питања важна за једно медијевистичко истраживање, попут привредних активности, урбанизације, трговине и, чак, друштвене историје. Требало би рећи и да је ова публикација, чији је допринос неупитан, у техничком смислу изузетно квалитетно опремљена, а добар утисак појачавају изванредно корисни прилози. Јединственост и научна вредност ове књиге леже, између осталог, у њеном настојању да свеобухватно и аргументовано, служећи се мултидисциплинарним приступом у сагледавању друштвено–економских прилика, понуди нови угао на неке старе историографске проблеме. Иако је ова монографија намењена првенствено стручњацима, махом експертима на пољу средњовековне историје, њена пријемчивост, одмерен стил и јасан ток излагања представљају својеврсну гаранцију да ће на добар одзив наићи и међу заинтересованим читаоцима ван ужих академских кругова. Тиме се она, уистину, сврстава у ред оних књига које су својим квалитетом трајно обезбедиле своју актуелност.

Никола МАРКОВИЋ*

* Стипендиста Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, nidzamarkovic@hotmail.com

